

‘De Afscheiding van 1834 in Drenthe’

Het boek bevat een volledig overzicht van de ontwikkelingen hebben geleid tot het stichten van 31 Afscheiden kerken in de provincie Drenthe. Zij ontstonden naar het voorbeeld van de Afscheiding in Ulrum door ds. Hendrik de Cock, oktober 1834. In Drenthe was voor die ongewone stap naar verhouding veel belangstelling. In verschillende gemeenten maakten kerkleden zich onder leiding van Hendrik de Cock – die tijdelijk in Smilde woonde – los van de Nederlandse Hervormde Kerk. Het bronnenonderzoek daarnaar leverde veel details op van de ontwikkelingen rond de Afscheiden Kerken in ‘d’Olde Lantschap’.

ds. Hendrik de Cock uit Ulrum

De achtergrond van de Afscheiding lag in de nieuwe koers die de Hervormde Kerk officieel in 1816 was gaan varen: deze week af van het spoor van de Reformatie van de 16de eeuw. Dat werd duidelijk in het accepteren van een ‘verlichte’ visie op de Bijbel en ook op Jezus Christus. De kerkelijke belijdenis werd niet meer gehandhaafd in de Hervormde Kerk, waardoor de vrijzinnigheid toenam. De onrust daarover werd scherp onder woorden gebracht door Hendrik de Cock: hij gaf veel pamfletten uit die op instemming konden rekenen bij veel kerkleden die aan de gereformeerde kerkleer vasthielden.

Dat er in Drenthe zoveel belangstelling ontstond voor de door De Cock uitgezette denklijn werd zichtbaar in het bezoeken vanuit Smilde en Assen aan de kerkdiensten in Ulrum. Dat leidde er zelfs toe dat

*Links: De 'Afscheiden kerk' (Gereformeerde Kerk) met pastorie in Smilde.
Rechts: ds. Luitsen Dijkstra (Smilde)*

- Afscheiding 1834 - 1891
- Doleantie 1886 - 1891
- Gereformeerde Kerken 1892 -
- Christ. Geref. Kerken 1892 -
- ▲ Geref. Kerken (vrijgemaakt) 1944 -
- ✦ Ned. Geref. Kerken 1967 -
- provinciegrens
- - - - - classiegrens

Gereformeerde Kerk en pastorie in Assen

er in Ulrum ook kinderen uit Drenthe gedoopt werden. De centrale figuur uit de beginfase van De Cocks verbondenheid met Drenthe was de in Smilde wonende voorman in de turfgraverij Luitsen J. Dijkstra. Hij trad vaak op als voorganger in conventikels van verontruste kerkleden. Hij maakte meerdere malen een voetreis van veertien uren vanuit Smilde naar Ulrum. Nadat Hendrik de Cock in december 1833 als predikant was geschorst, bleek uiteindelijk dat er geen weg meer was naar herstel van zijn ambtelijk dienst. Hij kwam na veel besprekingen met zijn kerkenraad en met collega H.P. Scholte uit Brabant tot de overtuiging dat er maar één weg meer bestond voor

De Gereformeerde Kerk van Ruinerwold & Weerwille

kerkherstel: Afscheiding. Vanuit die opvatting ontwierp De Cock een uitvoerige tekst ter verdediging van zijn voornemen. Die werd bekend onder de naam ‘Acte van Afscheiding of Wederkeering’. Op 13 en 14 oktober 1834 werd deze acte door de kerkenraad en veel kerkleden te Ulrum ondertekend. Dit principiële document werd het startsignaal voor verdere afscheidingen in veel regio’s in Nederland.

De eerste gemeente die door De Cock werd gesticht was die van Smilde, 17 november 1834. Een week later preekte De Cock in Assen, maar dat leidde nog niet tot de stichting van een gemeente. De tweede gemeente door De Cock gesticht was Groningen, op 27 november 1834. Deze gemeente telde bij haar start twaalf leden. De dag daarna werd De Cock veroordeeld tot een gevangenisstraf van drie maanden – deze duurde tot eind februari 1835. Daarna begon De Cock aan zijn reizen door Drenthe waar het onder zijn leiding kwam tot de vorming van zestien Afsgecheiden gemeenten. Na het overlijden van De Cock in 1842 werd zijn werk voortgezet door jongere medestanders. Dat leidde in de loop van de 19de eeuw tot de stichting van nog vijftien gemeenten in de provincie Drenthe. Zij beschikten over een eigen predikantenopleiding die zich verplaatste van Dwingeloo naar Ruinerwold en tenslotte naar Hoogeveen.

Waarom is dit boek belangrijk?

Het belang van dit boek hangt onlosmakelijk samen met het doel dat hier wordt nagestreefd. Het geheel biedt namelijk een inzicht in de religieuze context van de Drentse samenleving in de 19de eeuw. Speciaal gericht op het ontstaan van spanningen die leiden tot nieuwe kerkstichtingen. Men treft daar de grote Hervormde Kerk aan die bijna alle Drenten tot haar leden kan rekenen. De kerstening van Drenthe leek daarmee geslaagd. Maar dat beeld is feitelijk niet meer dan een oppervlaktewaarneming. De 19de eeuw laat zien dat – volgens de woorden van H.J. Prakke – de kerkgang plaatvond vanwege het dorpsnieuws dat men daar te horen kreeg.

In deze kerk dienden predikanten die gepokt en gemazeld waren in de nieuwe, vrijzinnige opvattingen over het christelijk geloof. In die levensvisie werden deze voorgangers beschouwd als de geestelijke vaders

Gereformeerde kerk en pastorie in Emmen. Foto van Jan Oosting (1863-1941). Deze foto is omstreeks 1910 gemaakt.

in de opvoeding tot brave burgers. De burgerlijke elite liet zien dat er een algemene consensus was die deze religieuze praktijk volledig accepteerde. Men kan daarom stellen dat de samenleving hierdoor veel stabiliteit vertoonde, waar de 'gewone man' zich maar bij had neer te leggen.

De Afscheiding van 1834 begon in Drenthe in de veenkolonie Smilde. En de gangmakers waren eenvoudige lieden, harde werkers in de turfgraverij, met daarnaast handwerkslieden en kleine ondernemers. In Smilde ontstond in toenemende mate ontevredenheid over de dienst van de Hervormde predikant. En het daaruit opkomende verzet tegen de koers van de heersende kerk leidde tot de vorming van huisgemeenten, waarin de betrouwbaarheid van het Evangelie geen enkele twijfel ontmoette. Smilde is herin voor veel gelovigen van gereformeerde signatuur een voorbeeld geweest. Geestverwanten onderhielden contacten met elkaar. Juist de factor van de maatschappelijke positie markeerde de tegenstelling tussen de 'vromen' en de leiding van de heersende kerk. Daarin speelde de geloofsovertuiging op basis van de gereformeerde belijdenis voor de één een wezenlijke rol, voor de ander was dat een zaak geworden die in het museum van oudheden een plekje had gekregen.

In die situatie trad ds. Hendrik de Cock op. Hij had zich in 1832 afgekeerd van de oppervlakkigheid die het geestelijke leven beheerste en zich volkomen gewonnen gegeven aan de aloude gereformeerde confessie. Was daarvoor ook buiten zijn standplaats Ulrum nog veel ruimte? Of werd de hele Hervormde kerk uitgeleverd aan de nieuwlichterij van de 'verlichte' theologen. De zorg daarover beheerste voortaan het denken van Hendrik de Cock. En die zorg werd – tot zijn verwondering – gedeeld door tientallen kerkleden in alle delen van Nederland. En De Cock zag zich voor de enorme taak gesteld om deze gelovigen uit de officieuze subcultuur van het conventikel – of uit de 'liberale' kerk – weg te halen en een nieuw begin te maken onder de vigeur van de gereformeerde confessie.

Dat streven kon naast Groningen ook in Drenthe rekenen op instemming en ondersteuning. Het werd dan ook de 'drive' van Hendrik de Cock om overal waar de Hervormde Kerk op het z.i. verkeerde spoor zat de leden van die gemeente weer samen te brengen in een nieuwe officiële kerk met een ordening die paste bij de gereformeerde kerkenordening zoals die na de Reformatie was aangenomen.

De ontvangst van dit streven was enerzijds een warm bad voor De Cock, anderzijds kwam er ook veel verzet en tegenactie vanuit de gevestigde 'grote kerk' en uit de samenleving. Daar wisten de gereformeerde Drenten wel raad mee: zelfbewust van hun roeping volgden ze de weg die hun voorman hen had gewezen. En toen bleek ook dat er ruimte ontstond voor deze kerkvernieuwing: in een burgerlijke gemeente zoals Dwingeloo waren er wel wanordelijkheden te constateren, maar door het gematigde optreden van de burgemeester zijn er geen gerechtelijke stappen tegen de Afscheidenen ondernomen. Over het algemeen werden er in Drenthe vrij weinig geldboetes of gevangenisstraffen opgelegd. Gemoedelijkheid bleef de boventoon voeren. Daardoor was er na enkele jaren van spanningen toch acceptatie bereikt van nieuwe kerkelijke verhoudingen in d'Olde Lantschap.

De auteur

De schrijver van dit boek, Harm Veldman (* 1942), is historicus van professioneel beroep en richt zich in zijn onderzoek ook graag op lokale geschiedenis. Hij diende eerst in het gereformeerd basisonderwijs te Assen en later in het voortgezet onderwijs te Assen en Groningen. Na zijn pensionering deed hij uitgebreid onderzoek naar de biografie en de theologie van Hendrik de Cock (1801-1842). Hij promoveerde daarop aan de Theologische universiteit te Kampen in 2009. Nog regelmatig publiceert hij in de christelijk pers.